

## КРЫНІЦЫ НАТХНЕННЯ УЛАДЗІСЛАВА СЫРАКОМЛІ ПРЫ СТВАРЭННІ ГІСТАРЫЧНЫХ ТВОРАЎ

**М. П. Варабей**

*Інстытут літаратуразнаўства імя Янкі Купалы Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі,  
вул. Сурганава, 1, корп. 2, 220072, г. Мінск, Беларусь, 3-Zna@mail.ru*

У працэсе даследавання твораў Уладзіслава Сыракомлі выяўлена некалькі груп крыніц, якія паслужылі асновай для ліра-эпічнай творчасці аўтара: лацінамоўная пісьмовая спадчына, гісторыка-біяграфічныя нарысы, працы па гісторыі. На канкрэтных прыкладах паказана, што натхняла пісьменніка на стварэнне паэзіі на тэму мінуўшчыны, а таксама абгрунтавана матывацыя аўтара.

**Ключавыя словы:** беларуская літаратура; XIX стагоддзе; позні рамантызм; шматмоўная літаратура Беларусі; ліра-эпічныя жанры; гістарызм; патрыятызм; традыцыя.

## ИСТОЧНИКИ ВДОХНОВЕНИЯ ВЛАДИСЛАВА СЫРОКОМЛИ ПРИ СОЗДАНИИ ИСТОРИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

**М. П. Воробей**

*Институт литературоведения им. Янки Купалы Центра исследований белорусской культуры, языка и литературы Национальной академии наук Беларуси,  
ул. Сурганова, д.1, корп. 2, 220072, г. Минск, Беларусь, 3-Zna@mail.ru*

В процессе исследования творчества Владислава Сыракомли выделено несколько групп источников, на основе которых сложились лиро-эпические произведения автора: латинское письменное наследие, историко-биографические очерки, труды по истории. На конкретных примерах показано, что вдохновило писателя на создание поэзии на тему прошлого, и обоснована мотивация автора.

**Ключевые слова:** белорусская литература; XIX век; поздний романтизм; многоязычная литература Беларуси; лиро-эпические жанры; историзм; патриотизм; традиция.

Заглыбленасць у мінуўшчыну роднага краю выразна праявілася ў перыяд, калі гістарызм фактычна быў адным з кананічных складнікаў рамантычнага твора. Да гістарычнай тэматыкі звярталіся Юльян Нямцэвіч, Адам Міцкевіч, Тамаш Зан, Ян Чачот. Пазней не абмінуў увагай яе і Уладзіслаў Сыракомля.

Літаратура XIX ст. мае выразна патрыятычны характар, што звязана з тагачаснай грамадска-палітычнай сітуацыяй. Страта незалежнасці

землямі былой Рэчы Паспалітай, а таксама змены ў сацыяльным ладзе абумовілі зварот да слаўнай мінуўшчыны, узнялі настальгічныя настроі. Акрамя таго, дэмакратычныя павевы, прага роўнасці паміж людзьмі ва ўсіх адносінах паслядоўна прывялі да крызісу і ліквідацыі прыгонніцкай сістэмы.

Уладзіславу Сыракомлю (1823–1862), яскраваму прадстаўніку літаратуры позняга рамантызму, жыццё якога цалкам прайшло на тэрыторыі сучаснай Беларусі (што істотна паўплывала на яго творчасць), належыць ганаровае імя «лірніка вясковага» за блізкасць да народнай традыцыі, за выяўленне простага чалавека праз досвед працяглага жыцця побач з сялянствам, праз вывучэнне фальклору, за тое, што ліра яго мела на мэце граць для цёмнага люду, асвятляць яго шлях, шырыць веды і натхняць на лепшае. 3

асваенне беларускай філалагічнай навукай творчасці паэта, распачатае ў кантэксце ўзаема сувязей з польскай літаратурай, прывяло Сыракомлю ў гісторыю беларускай шматмоўнай літаратуры. Дзякуючы такім даследчыкам як С. Александровіч, С. Майхровіч, А. Мальдзіс, К. Цвірка, У. Мархель, І. Багдановіч, Ж. Некрашэвіч-Кароткая і інш., імя Уладзіслава Сыракомлі заняло пачэснае месца сярод паэтаў XIX ст.

Прааналізаваўшы спадчыну Уладзіслава Сыракомлі, можна адзначыць, што корпус яго пісьмовых прац складаюць пераклады на польскую з лаціны і іншых моў, гісторыка-краязнаўчыя нарысы і нататкі, гісторыка-літаратурныя і крытычныя артыкулы. Але найбольш багаты, стракаты жанрава і тэматычна пласт творчых набыткаў пісьменніка – паэзія: лірыка (вершы і адзначаныя вышэй народныя гавэнды) і ліра-эпас (гавэнды, паэмы і вершаваныя драмы).

Сярод лірыкі, прызнанай у беларускім літаратуразнаўстве вяршыняй творчасці Уладзіслава Сыракомлі, з’яўляюцца «*gawędy ludowe*», або народныя гутаркі. Аб значнасці жанру гавэнды ў творчасці Сыракомлі разважаў У. Мархель, звязваючы яго развіццё з паслядоўным набліжэннем да мастацкай свядомасці беларускага народа, перш за ўсё дробнай шляхты і сялянства, для якіх вуснапаэтычныя традыцыі бліжэйшыя за літаратурна-пісьмовыя [1, с. 39].

Напрыканцы адной з рэцэнзій на творы Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча ў выданні «*Gazeta Warszawska*» ад 23 чэрвеня 1855 г. Сыракомля зазначае: «Справа вялікага значэння, як збіраць з чыста гістарычнай мэтай легенды, што маглі застацца з часоў дахрысціянскай славяншчыны, так і памастацку ўзнаўляць у паэзіі тую мінуўшчыну, што сінеецца з імглы вякоў, – мінуўшчыну, некаторыя звесткі аб якой запісала для нас гісторыя, а некаторыя мы выкапалі з курганоў» [2, с. 497]. Безумоўна, аўтар

падкрэслівае мэтазгоднасць працы з фактамі даўніны ў мастацкай літаратуры, у прыватнасці ў аўтара «Гапона» і «Вечарніц» (зазначым, што на момант публікацыі цытаванай рэцэнзіі Уладзіслаў Сыракомля сам мае некалькі гістарычных твораў).

Сярод ліра-эпасу варта адзначыць такія звязаныя з мінулым роднага краю творы, як паэма-гутарка «Urodzony Jan Dęboróg» (1847–1851, 1853), паэмы «Margier» (1854, 1855), «Córa Piastów» (1855), «Stare Wrota» (1856, 1857), «Marcin Studzieński» (1859), гутаркі (або гавэнды) «Spowiedz pana Korsaka» (1853), «Kaprал Terefera i Kapitan Szerpentyna» (1855, 1856), «Nocleg Hetmański» (1857), «Starosta Kopanicki» (1857, 1858), «Ułas» (1858), вершаваныя драмы «Hrabia na Wątorach» (1856), «Kasper Karliński» (1857, 1858), «Możnowładcy i sierota (Zofija Xiężniczka Słucka)» (1858, 1859) і інш.

Яны амаль не ўведзены ў айчыны навуковы ўжытак, а замежнае літаратуразнаўства (у першую чаргу, польскае і рускае), зрабіла пэўныя высновы і пра жанрава-тэматычную маркіроўку твораў, і пра іх ідэйна-тэматычны змест (аднак у многім па-за кантэкстам уласна беларускай або протабеларускай літаратуры). Так, польскі «Słownik pisarzy» падае наступныя тыпы гутарак аўтара: 1) шляхецкія (szlacheckie) – «Urodzony Jan Dęboróg» (1852); 2) народныя (ludowe) – «Kęs chleba» (1855); «Janko Cmentarnik» (1856), 3) жаўнерскія (żołnierskie) – «Kaprал Terefera i kapitan Szerpentyna» (1855); 4) гістарычныя (historyczne) – «Kanonik przemyski» (1851 – 1852), «Nocleg hetmański» (1857), «Starosta Kopanicki» (1857) [5]. Заўважым, што жанравая дыферэнцыяцыя гістарычных паэм і гутарак неадназначна маркіруецца ў тэкстах перакладчыкаў, выдаўцоў і даследчыкаў творчасці пісьменніка. У прыватнасці, яшчэ ў пачатку 1920-х гг. С. Цывіньскі залічваў усе гістарычныя творы Сыракомлі ў шэраг паэм, сярод якіх асобна вылучаны «poematy historyczne i bohaterские», у той час як сярод гутарак (gawęd) гістарычныя не размяжоўваюцца [3, с. 49]. Наконт тэматычнага падзелу дадзеных твораў таксама няма адзінага меркавання. Паводле польскай літаратуразнаўцы М. Раманькуўны, з пункту гледжання тэматыкі гутаркі Сыракомлі можна падзяліць на шляхецкія, вясковыя і гістарычныя, у тым ліку «напалеонаўскія» [4, с. 23]. Супярэчнасці ў вызначэнні жанру паводле розных класіфікацый яскрава бачныя на прыкладзе твора «Urodzony Jan Dęboróg», які ў пераважнай большасці публікацый вызначаецца як «паэма», у працах У. Мархеля – як «гутарка», а рэкордную колькасць жанравых маркераў да гэтага твора сустракаем у Ю. І. Крашэўскага – гутарка (gawęda), абразок (obraz), паэма (poemat), апавяданне (opowiadanie), успамін (pamięтка) [6, с. 268]. Таму пытанне аб канкрэтызацыі жанравага вызначэння гістарычных твораў застаецца адкрытым, аднак, на нашу думку, варта ўлічваць і аўтарскую маркіроўку.

Паводле вывучанага матэрыялу, з усяго пераліку твораў у перакладзе на сучасную беларускую мову існуе толькі п'еса «Магнаты і сірата». Больш плённа творчасць паэта перакладалася на рускую мову, на якой у канцы XIX ст. выйшаў цэлы грунтоўны том, куды ўвайшла значная частка твораў на гістарычную тэматыку.

Уладзіслаў Сыракомля часта звяртаецца да сапраўдных гістарычных падзей, пра якія, робячы спасылкі на таго ці іншага аўтара, распавядае ў прадмове ці каментары, цытуе першакрыніцы, а таксама ўключае ў творы ў якасці персанажаў вядомых асоб. Калі арыентавацца на найбольш поўнае дзесяцітомнае выданне збору твораў Сыракомлі (1872), то варта адзначыць дасканалае каментаванне, што змяшчае спасылкі на гістарычныя крыніцы – як уласна аўтарскія, так і зробленыя ўкладальнікам (В. Каратынскім).

Падчас працы непасрэдна з творамі выяўляюцца некалькі відаў крыніц, якія паслужылі асновай для ліра-эпічнай творчасці аўтара. Па-першае, Уладзіслаў Сыракомля цікавіўся лацінамоўнай пісьмовай спадчынай XVI ст. У гэтым рэчышчы, напрыклад, паўстаюць творы, звязаныя з лёсамі Пятра Скаргі (паэма «*Stare wrota*»), аўтара знакамітай «Раксаланіі» (Уладзіслаў Сыракомля ўвасобіў яе па-польску) Себасцьяна Фабіяна Кляновіча, Станіслава Арахоўскага (гутарка «*Kanonik Przemyski*»). Варта асобна вылучыць паэму-гутарку «*Urodzony Jan Dęboróg*», дзе праявілася асаблівае стаўленне паэта да справы ордэна езуітаў (трэба сказаць, што гэта не адзіны твор паэта, дзе згадваюцца дзеячы езуіцкага руху). Па-другое, пісьменнік узяў за аснову гісторыка-біяграфічныя нарысы, сярод якіх можна назваць «*Żywot i śmierć Jana Tarnowskiego kasztelana krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego*» Станіслава Арахоўскага (гутарка «*Nocleg hetmański*»), «*Historia Jana Karola Chodkiewicza, Woiewody Wilenskiego, Hetmana Wielkiego*» Адама Нарушэвіча – п'еса «*Możnowładcy i sierota*» (Зофія Хіężniczka Słucka)». Па-трэцяе, Уладзіслаў Сыракомля звяртаецца прац па гісторыі розных перыядаў. Напрыклад, у аснове паэмы «*Córa Piastów*» сюжэт абраны з «Гісторыі літоўскага народу» Тэадора Нарбута, у паэме «*Marcin Studziński*» – з «Хронікі» Мацея Стрыйкоўскага, у гутарцы «*Spowiedz pana Korsaka*» – з гербоўніка Каспера Нясецкага.

Большасць твораў, прысвечаных мінуўшчыне Радзімы, былі папулярнымі ў чытацкай аўдыторыі, пра што сведчыць актыўнасць і зацікаўленасць друкароў, выданні як на польскай мове, так і на мове тагачаснай «вялікай зямлі» – рускай, у тым ліку і па смерці паэта.

Варта адзначыць, што творы Уладзіслава Сыракомлі адрозніваюцца буйнымі формамі, імкнуцца да маштабнасці выяўлення падзей, эпізоды з гістарычных дакументаў паказваюцца ў глыбокім зрэзе, аўтар намагаецца

не проста паказаць пэўны фрагмент мінулага, але і тонка выявіць герояў, раскрыць іх характары, зняць з іх у пэўнай ступені «пыл стагоддзяў». Паэма-гутарка «Urodzony Jan Dęboróg» ў высокай ступені адлюстроўвае сутыкненне кансерватыўнага ладу з прагрэсіўным, і ў той жа час падкрэслівае важныя для захавання маральныя пастулаты, важнасць шляхецкай годнасці, адукацыі, веры. У паэме «Margier» адлюстраваны гераічны замак Пулен, які быў пераможаны, але не здаўся ў палон крыжакам. Паэма «Stare Wrota» паказвае сацыяльна-палітычны лад Рэчы Паспалітай у часы Жыгімонта III Вазы, малое партрэт святара Пятра Скаргі, замацоўвае важнасць духоўных арыенціраў. Дзеі сутыкнення двух розных светапоглядаў, хрысціянскага і язычніцкага, апісваюцца і ў паэме «Córa Piastów». Вялікі князь літоўскі Трайдзень з мэтай захопу нападае на замак князя Земавіта, Трайдзень мае намер разбурыць замак, але сустракае дачку Пястаў – Ганну. Дзяўчына разбroyвае пераможцу, пагаджаецца выйсці за яго замуж, каб прадухіліць помсту і забойствы. Паэма «Marcin Studzieński» трансліруе падзеі XV – пач. XVI ст. Тут паўстае Літва ў час развіцця гандлю, рамёстваў, паказваюцца сацыяльныя супярэчнасці. У цэнтры рамантычнага аповеду – гісторыя закаханага юнака, які не можа быць з абранніцай Марыяй праз сваё нешляхецкае паходжанне. Калі гаварыць пра часавы ахоп у гістарычных творах, то ён дастаткова шырокі – часы Вялікага Княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай, а таксама Расійскай Імперыі падчас вайны з Напалеонам Банапартам.

Пры дастатковым заглыбленні ў змест гістарычных твораў Уладзіслава Сыракомлі можна заўважыць, што ў многім пісьменнік падыйшоў да інтэрпрэтацыі крыніц з доляй мастацкай умоўнасці, асабліва з улікам пэўнай часавай адлегласці, і немагчымасцю ўдакладнення факталогіі, хаця, верагодней за ўсё, дасканаласць захаванне фактаў не мелася на мэце. Першамэтай ставілася канструяванне гістарычнай рэчаіснасці (памяці пра моцную дзяржаву, яе ваяроў і іх выбар, справядлівых князёў, слаўныя перамогі) дзеля шанавання мінуўшчыны, а таксама дзеля пабудовы шляху ў будучыню, якая бачылася паэту неад’емна звязанай з гістарычнымі падзеямі сёвай даўніны.

### Бібліяграфічныя спасылкі

1. Мархель У. Уладзіслаў Сыракомля і беларуская літаратура // Уладзіслаў Сыракомля : Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі, прысвечанай 180-годдзю з дня нараджэння польскага і беларускага паэта і этнографа. Мінск-Любань, 29–30 верасня 2003 года. Мінск : «Беларускі кнігазбор», 2004. С. 18.
2. Сыракомля У. Добрыя весці : Паэзія, проза, крытыка / уклад. і камент. У. Мархеля, К. Цвіркі ; прадм. К. Цвіркі. Мінск : Маст. літ., 1993.

3. Cywiński S. Syrokomla. Człowiek i twórczość. Wilno : Księgarnia Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego, 1923.
4. Romankówna M. Władysław Syrokomla. Warszawa, Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975.
5. Słownik pisarzy. Streszczenia lektur opracowane przez profesjonalistów Bryk.pl [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <https://www.bryk.pl/slowniki/sownik-pisarzy/85312-syrokomla-wladyslaw-1823-1862> (дата звароту: 12.02.2021).
6. Stępnik K. Drobne formy narracyjne w literaturze krajowej // Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Humaniora 31. Lublin : Instytut Filologii Polskiej Wydziału Humanistycznego UMCS, 1976. S. 257–270.

Публікацыя падрыхтавана і ажыццёўлена ў рамках праекта  
БРФФД № Г20-082 «Эвалюцыя мастацкага вобраза  
Бацькаўшчыны ў шматмоўнай літаратуры Беларусі XIX ст.»